

Otto Aleksander Webermanni kirjad Karl Ristikivile

RUTT HINRIKUS

Bernard Kangro küsib oma mälestuskirjutises "Otto A. Webermann – eesti ruumi kultuuriloolane" (Tulimuld 1971, nr 2, lk 82–88): "Nii isegi Webermanni lähemad sõbrad küsivad eneses: Kes ta õieti oli? Mis vaimu laps? Kust ta pärines, tuli? Kui kaugele ta jõudis oma elutööga?" Ning nendib, et ta kirjutis ei taotle enam, kui vaid O. A. Webermanni ehk OAW, nagu sõbrad teda sageli kutsusid, elutöö koordinaatidele osutamist.

Kõik senised kokkuvõtted Otto Aleksander Webermanni (7.01.1915 – 14.02.1971) elutööst (vt M.-A. Schmeidler, Ural-Altäische Jahrbücher XLIV, 1972; N. Andreseni, E. Tederi jt järelehuüded, samuti Vaime Kaburi "Aeg ja müüdid ehk 30 aastat O. A. Webermanni surmast" koguteoses "Vanad ja noored", EÜS Veljesto, Tallinn, 1992) on seni viidanud koordinaatidele. Küll on mitmel uurijal olnud põhjust viidata Webermanni töödele. Lahkunud ootamatult 56-aastaselt, jäi tema elutöö õieti pooleli.

Otto Aleksander Webermann on pärit Virumaalt, kus ta vanaisa Otto oli Kavastu mõisa kangur, kes ostis päriseks Rakvere–Võsu tee ääres asuva Mäe talu, isa Juhan oli juba talupere-mees. Pärast Rakvere maakonna gümnaasiumi lõpetamist (1935) ja paari kodutalus möödunud aastat astus O. A. Webermann 1937. aastal Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonda, peaineeks eesti ja üldine kirjandus. Seega sai temast professor Gustav

Suitsu üliõpilane, kes oma õpetaja järgedes huvitus eriti varasemast kirjandusloost, võttis aktiivselt osa Gustav Suitsu asutatud Akadeemilise Kirjandusühingu tööst, lõi kaasa Õpetatud Eesti Seltsis ja Eesti Kirjanduse Seltsis. Sõja ajal 1942–1944 töötas O. A. Webermann Õpetatud Eesti Seltsis. Tegeldes eesti varasema kultuuriloo, tundis ta sel keerulisel ajal eriti muret kogu kultuurivara säilimise pärast, muu hulgas aitas päästa ka 1941. aasta juuli alul Nõukogude pommirünnaku tagajärjel tekkinud suurpõlengust Gustav Suitsu pabereid – enamik siiski hävis.

1943. aastal tekkis tal võimalus võtta osa Halle Usuteaduse Instituudi projektist Baltimaade usu uurimiseks, see oli ka hea võimalus hankida materjale Õpetatud Eesti Seltsi kogude täiendamiseks. Nii siirdus ta 1944. aastal teatavate kõhkluste järel Saksamaale vanasse pietistide linna Halleesse ja asus tööle. Enne lahkumist andis ta Kirjandusmuuseumisse oma kogutud käsikirju, nende hulgas ka vennastekoguduse käsikirju, mitmesuguseid dokumente, kirju ja paar päevikutki, mitmed neist 19. saj esimesest poolest ja keskpaigast.

Sõja lõpu eel ei pääsenud ka Webermann mobilisatsioonist ja 1. veebruaril 1945 sai temast soldat, millele järgnes lühiajaline sõjavangistus kevadest sügiseni. Vangilaagrist saadab ta 25.06.1945 kirja Julius Mägistele Lübeckisse DP-laagrisse: "/—/ oleksin muidugi endastmõistetavalt Halleesse tagasi pöördunud.

Sääl on kõigepäält minu raamatud – ajajook-sul neid ju kogunes – ja töömaterjalid, aga ka need vähesed asjad, mis mulle veel on jäänud. Sachseni loovutamine Nõuk. Liidule andis aga nüüd viimase ja hävitava hoobi./—/ Tagasiminek venelaste poolt valitsevale alale võiks vaevalt kõne alla tulla. Kõik, mis mul oli, jäi instituuti. /—/ Kes teab, kas instituutki püsib, see oli ju riiklik asutus ja "Religionwissenschaft". Põlenud puupaljaks, leinab ta oma materjale, sest "Kes juba sündides n-ö "raamatumärgi" endale külge on saanud, ega see sellest enam lahti saa, kuhu ta ka varjuks või millega teda saatus lööks". Kirjas A. Saarestele 12.01.1948 teatab ta, et sai kurva sõnumi tema Hallelse jäänud materjalide viimisest Venemaale.

1945. aasta sügiseks on ka Webermann saanud sõjapõgeniku staatuse ja tema asukohaks on Inglise tsoonis Lübeckis suurtükiväe kasarmutes paiknev DP laager. Julius Mägistel koos perekonnaga on võimalus minna Rootsi, Webermann jääb Saksamaale. 18. jaanuaril 1945 on OAW saatnud Hallest Gustav Suitsule Stockholmi postkaardi. Ta nendib, et side omastega Eestis katkes 1944. aasta augustis ja arutleb, kes on kodumaalt pääsenud. Kuna G. Suits vastab aeglaselt, on Webermann 24. augustil 1946 kirjutanud Helga Suitsule: "See aeg, mis sain eraisikuna Saksamaal olla, oli küllaltki huvitav, kuid sõjaoludest ja ajaloökäigust olenevalt kõik ei läinud nõnda, kui omal ajal soovitud ja mõeldud. Siis tuli kõik maha jätta, kadus ja hävis viimseni, mis kaasa oli ja mis olin saanud, nii et 11 kuud tagasi Lübeckis asudes oli täielikult uus algus. Siin töötasin talvise õppeaasta kestel koolis ja tegin muidki asju selle kõrval. Nüüd mõtlen konkreetset järele uuesti ülikooli minekule." Kirjast võib järeldada, et Webermann jõudis vangistuse järel DP laagrisse 1945. aasta septembris. Elu DP laagris sõjajärgsel Saksamaal ei olnud kerge, elati barakkides, mitmekesi toas, puudus oli nii küttest, elektrist kui ka toidust. Oma kunagisel professoril Gustav Suitsul, kes elab stabiilses Rootsis, palub ta peale raamatute saata ka saapapaelu ja küün-laid. Sellele vaatamata, või isegi just sellepärast tegid põgenikud jõupingutusi võimalikult täiemahulise kultuurielu käivitamiseks. OAW

toimetas üliõpilaskonna koguteost "Estonia", oli ka teiste Saksamaal ilmunud väljaannete ("Eesti Rada" jt) kaastööline.

Oktoobris 1946 sai ta stuudiumiloo ja siirdus novembris Göttingeni õpinguid jätkama. 1947. aastal sai ta Göttingeni Ülikooli juures saksa keele lektori koha, mis aga, nagu tema kirjadest selgub, oli peamiselt auamet ega andnud vähemalt alguses elatist. Varasemaid mõt-tekaaslasti otsides kirjutab ta jaanilaupäeval 1946. aastal Herbert Salule Lundi, et sai tema aadressi pärast kolmveerand aastat kestnud otsimist ja nendib, et on juba kolme inimesega ühenduse saanud. Gustav Suitsule annab ta oma edasisest käekäigust teada 27.01.1947: "Enam kui kolm aastat tagasi, kui olla väga täpne, läksin kunagisse pietistide linna /—/. Viimased kuud sääl olid just rahulikud töö-kuud enese seisukohalt – sai jälle korraks midagi ära teha. Siis sai must soldat, jäi maha kõik, mis oli, jäid ja kadusid mitmele korrale needki asjad, mis veel olid, lõpuks veel pom-mirünnak, mis hävitas isegi dokumendid. Siis mõningate nädalate pärast vangilaager ja lõpuks 1945. a. sügisel Lübeckisse ja säält 13 kuu pärast siia. Sõda, vangilaager, kokkupuutumi-ne noorusega (lennuväeabiteenistused) sääl ja noorteprobleem, elu koos kaasmaalastega võõral maal – need on muidugi kõik jätnud oma jäljed, ja sügavamadki, kui seda kaks aastat tagasi teaduse ja raamatute maailma maha jättes oleks võinud arvata. DP-de nimestikku olen siis kuulunud juba 16 kuud."

Göttingenis on siiski soodsad teadustöö võimalused ja ta nimetab end isegi naljatamisi ainsaks ametlikuks Eesti kultuuri esindajaks Saksamaal.

Tartus üheksa aasta eest alustatud ülikooliõpingud jõudsid eduka finaali 1951. aastal doktoritöö kaitsmisega oma kaasaegse ja saatusekaaslaste noorpoet Kalju Ahvena luulest (Kalju Ahven: *Leben und Werk eines estnischen Dichters der Gegenwart*. Dissertation. Göttingen, 1951). Saksa armeesse värvatud eesti luuletaja Kalju Ahven ise oli selleks ajaks juba tuberkuloosi surnud. 1956. aastal toimetab Webermann trükki Kalju Ahvena luuletused ja kirjutab eestikeelse lugeja jaoks pikema eessõna (Kalju Ahven, Kas mäletad. Luuletu-

sed 1934–46. Stockholm, Vaba Eesti, 1956). See polnud ainult mälestusmärk noorele luuletajale, vaid ka kadunud põlvkonnale. Webermann võis ju oma kirjades arutleda Saksamaal elamise ja töötamise eeliste üle, kuid pagulaseks jäi temagi, ta ei unustanud, kust ja milleks ta tuli ning kõik ta tegemised liikusid ikka selles ruumis, milles ta kunagi juured oli ajanud. Saksamaa oli tema jaoks eelkõige maa, mille raamatukogudes ja arhiivides olid peidus loendamatud leidmata materjalid eesti varasema kultuuriloo kohta. "Üldse tuleb nii mõnigi kord mõte," kirjutab ta Mägistele 14.04.1953, "et saaksime ühest ja teisest eesti kirjanduse küsimusest paremini jagu, kui rohkem üldisesse arengusse süveneksime: võib-olla tulekski hädast (näit. materjali vähesuse osas) voorust katsuda teha ja rohkem tegelda küsimuste üldise tagapõhjaga."

Webermann tegelebki väsimatult seoste otsimisega, balti ruumi kultuuriuuringutega laiemalt, pildi täpsustamisega, töötades süstemaatiliselt läbi raamatukogusid, ajades läbi tagasihoidliku sissetulekuga ja taotledes uurimisstipendiume. Lühemat aega (1954–56) on ta Bonni Balti Uurimisinstituudi stipendiaat, korduvalt kasutab uurimisstipendiume Skandinaaviamaades. Teadmine, et Põhjamaade ja Saksamaa arhiivides ning raamatukogudes on võimalik teha eesti vanema kultuuriloo alal hindamatuid avastusi, oli talle piisavaks põhjuseks jääda Göttingeni tagasihoidlikule lektorikohale erinevate professorite kõrval ja keelduda kolmeaastasest külalisprofessori kohast Bloomingtonis ning germanistika õppetoolist Oulus. Küll aitas ta kaasa sealsete raamatukogude eesti osakondade loomisel. Eesti keele kursustele registreerusid Göttingenis vähesed ja nii pakkus ta välja ka kursusi teiste soomeugri keelte alal (liivi, vadja jm). Tunnustuseks fennougriatika-alase töö eest Göttingenis saab Webermannist 1965. aastal läänemeresoome filoloogia akadeemiline nõunik.

OAW oli tugeva arhiivindusliku närviga uurija, võrreldav ehk tema pisut vanema kolleegi Mart Lepikuga, kelle elutöö paigaks oli Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum Tartus ja kelle algatused pidid mahtuma nõukogude võimu poolt piiratud ruumi.

Mitmed ühised huvivaldkonnad tegid lähedaseks väsimatu ja produktiivse Herbert Salu, kellega ta aastakümneid kirja teel tihedalt konverseeris, tõdedes, et nad kahekesi võiksid kokku panna mõnegi põhjalikuma uurimuse vanemast eesti kirjandusest. OAW uurimisretked olid täis mitmesuguseid väiksemaid avastusi eestikeelse raamatu allikate, leviku, kirjaoskuse, kultuuriilmingute jne kohta Baltimaades 18.–19. sajandil. Göttingenist avastatud Fr. W. Willmanni "Juttud ja Teggud" esiktrüki leidmise kõrval oli suuremaid avastusi Stockholmis Kuninglikust Raamatukogust leitud Arveliuse senitundmata looming. Arvelius ja 18. sajandi kultuur saidki selleks suureks tööks, mis pikkamööda põhja ja piirjooned omandas. Kuuludes nii nagu enamik allikmaterjalidega tegelejaid pigem mitte niivõrd viljakate kui just põhjalike ja täpsete uurijate hulka, kimbutas teda alaline ajahäda ja paljude jälgede ülesvõtmine jäi pooleli. Tema ümmarguselt seitsekümmend mitmesugust kirjutist on ainult osa ta uurimusteks vormistatud elutööst, ülejäänud jäigi peidetuks Marburgi Herderi Instituudis asuvasse OAW isikliku arhiivi lugematusse paberitesse, kust võõras silm ilmselt ei oska neid tellimisedelitel ja märkmete kuhilaist eristada. OAW kirjutab nii saksa kui ka eesti keeles ja nimetas oma sõpradele mitu korda, et tahab kasutada aega uute tööde jaoks, mitte oma vanade tööde tõlkimiseks saksa keelest eesti keelde, et neid ühiste kaante vahel välja anda. Koondamist oleksid vajanud ennekõike vähemalt kümmekond kaalukat saksakeelsetes väljaannetes avaldatud uurimust, mis algasid 1944. aastal ilmunud ülevaatega Herderi tööde kohta, sisaldavad 1950. ja 1960. aastatel ilmunud uurimusi pietismist ning vennastekogudusest, balti naiskirjanikest 17. ja 18. sajandil, balti kultuuriruumi probleemidest, eesti 18. sajandi kirjandusest, eesti ballaadist, Willmannist, Arveliusest jms. Webermanni üks erilisi huvivaldkondi oli juhuluule, aga ta kirjutab ka 20. sajandi kirjandusest ja on mitmes teatmeteoses ilmunud eesti kirjanduse ülevaadete autor, samuti tegi ta Ural-Altaiische Jahrbücher'ile ilmunud kirjanduse ülevaateid. O. A. Webermanni arvustused ilmunud raamatute kohta on enamasti

põhjalikud ja uurimusliku kallakuga, osutavad probleemidele ja uurimist vajavatele küsimustele. Tema viimistlemata jäänud peateos Arveliusest, kelle uurimist OAW alustas juba Eestis ja kelle kohta kogus uusi materjale ning täiendas neid aastakümneid – "Studien zur volkstümlichen Aufklärung in Estland. Friedrich Gustav Arvelius (1753–1806)" – ilmus 1978. aastal postuumselt ta sõprade poolt trüki toimetatuna.

Sõjajärgseil aastail oli pagulaste kirjavahetus intensiivne. Astunud 1937. aastal üliõpilasseltsi "Veljesto", püüdis OAW teaduslike kontaktide kõrval taastada ennekõike kontakte seltsikaaslastega. Tema ulatuslikust korrespondentsist on praeguseks üllatavalt palju jõudnud Eest Kirjandusmuuseumi kultuuriloolisse arhiivi. Kuna O. A. Webermanni elutöö tulemused on mitmel pool laiali, on tema mahuka kirjavahetuse kasutamine ülevaate saamiseks üsna möödapääsmatu. Kirjad ei sisalda tavaliselt aruannet kirjutaja teadusliku või õppetöö kohta, taustast on rohkem juttu kui tööst. Siiski annab kirjavahetus tervikuna üsna harukordse võimaluse jälgida OAW tegevust, probleeme, suhtumist paljudesse küsimustesse, teadustöö atmosfääri, meeleolusid. Võimalused ja materjalid, mis Eestis kättesaamatud, olid käeulatuses, kuid maha jäänud materjalidest ja kirjandusest oli vajaka (pagulaste arhiivid on täis vaevaga hangitud valguskoopiad II maailmasõja eelsest eesti ajakirjandusest ja kirjandusest), huviga püüti saada andmeid kolleegide edasijõudmisest okupeeritud Eestis. Uurimisvaldkonnad kattusid mõnelgi puhul (mõlemal pool tegeldi nt realistliku kirjanduse algusega ja vanema kirjandusega, mistõttu Webermann Eesti kolleegide töid tähelepanelikult jälgis). O. A. Webermanni sisukamate korrespondentside hulka kuuluvad 242 kirja J. Mägistele. Nimetamist väärivad 17 kirja Nigol Andresenile, 26 Kalju Ahvenale, 10 August Annistile, 29 kirja Paul Aristele, 128 Bernard Kangrole, 14 Raimond Kolgale, 20 Kaarel Leetbergile, 41 Mart Lepikule, 21 Peeter Lindsaarele, 52 kirja Andrus Saarestele, 10 August Sangale, 66 Gustav Suitsole, 22 Aarne Vinkelile, üle kolmesaja kirja Herbert Salule, vähemal arvul paljudele teiste-

le. Ja lõpuks pakub Webermanni mahukas kirjavahetus ka nauditavat lugemismaterjali meie järjest kaugemale jäävast ajast ja inimestest.

Siinne publikatsioon on ainult väike fragment O. A. Webermanni kirjavahetusest, olles jätkuks ehk dialoogi puuduvaks pooleks aasta tagasi, 1999. aasta Tuna kolmandas numbris ilmunud publikatsioonile "Karl Ristikivi kirjad Otto Aleksander Webermannile". Karl Ristikivi paberite hulgas, mida säilitatakse Balti Arhiivi koosseisus Rootsi Riigiarhiivis, on 80 OAW kirja Karl Ristikivile. Ristikivi 33 kirja vastu on seda ligi kolm korda rohkem, ent suur osa neist on, nagu selgus, lühikesed tervituskirjad postkaartidel.

Esimene kiri on saadetud 5. augustil 1942. Pikas kirjas on juttu Tallinnas-käigust ja sellest, kuidas OAW otsib Paljassaares, Ristikivi Tallinna elukohas viimase jälgi, kedagi eest leidmata. Kirjeldatakse sõiduraskusi jt sõjaaegseid olusid. Järgmine lühike kiri Ristikivile on saadetud juba Saksamaalt. Kirjavahetus on tihe 1950. aastani. Samal aastal sai Webermann stipendiumi uurimismatkaks Rootsi, peatus pikemalt Lundis ja külastas ka Stockholmi. 1952. aastal nendib ta juba, et ühendus on jäänud nii harvaks, et ehk kord aastas tuleb kiri. Viimane postkaart on aastast 1968. Tuleb muidugi märkida, et paljude teiste kirjalike mõttevahetuste kõrval on Webermanni ja Ristikivi korrespondents fragmentaarsem, siin on meeleolusid, kuid vähe juttu kummagi tööst. Avaldame siin Balti Arhiivi loal seitse kõnekamat kirja.

R. H.

Rutt Hinrikus (1946)

Eesti
Kirjandusmuuseumi
kultuuriloolise arhiivi
teadur.
Pemine
uurimissuund
XX sajandi kirjanduslikud
ja kultuuriloolised
allikmaterjalid,
sealhulgas eluloolised
mälestused.

- Halle (Saale), 20. jaan. 1945
Kallis Ristikivi!

Selle kuu kolmeteistkümnes oli igatahes õnnelik päev: sain pääle mõningat kartlikku ootamist lõpuks Sinu aadressi.

Ühendus meie vahel katkes juba ligi poolteist aastat tagasi. Kirjutasin mitu korda, aga vastust enam ei saand, ja siis enam ei püüdnudki, kuna juba aegamööda kuulsin muutustest Sinu elus.¹ Mineva aasta hakatuses tõi tee mind siia. See on aasta, kus tuli mõndagi läbi elada, pääle selle muidugi need elamused ja kaotused, mis kõigile osaks said. Sügisel ei olnud kõige vähematki ettekujutust, kus Sa oled, aga mõtlesin siiski, et ehk pääsid Rootsi. Hakkasin pärima. Prof. Wieselgren² lubas panna kuulutuse lehte. Kas ta seda teha sai või mitte, ei tea, igatahes keegi mulle ei kirjutanud, kuni nüüd sain Sinu aadressi lõpuks siiski temalt eneselt.

Esiialgu olen ikka siin oma senises töö- ja olemisekohas (funktsioneerin siin teadusliku raamatukoguhoidjana), mis edasi saab, eks näe. Võibolla saab must ajajooksul soldat. Oma "eluloost" ei hakka seekord rääkima, saaks ehk ühelt poolt liiga palju, teiselt poolt on ehk suuremate sündmuste mõjul nii mõnigi asi tühisemaks saand. Nimetaksin siiski heameelega, et sain 2 korda Hollandis käia – olen saatusele tänulik selle eest. Saksamaal küll ei ole kuigi palju liikuda saand (nimetada võiks ehk kahte lühemat teekonda Nietzschega seotud paikadesse³ ja reisi Warthegausse) – sügisese põgenikud on peaaegu kõik rohkem liikund.

Rinkide pere⁴ asub Leipzigit, Torgid⁵ Grazis. Ilmar Tork⁶ on Rootsis (aadress: *Högbo, Herrgårdén*). Virge⁷ oli enne jõulut läbisõidul siin. Ta on kauniste ringi sõitnud, osalt tahtlikult, osalt tahtmata.

Oma omastest ei tea ma augusti algusest saadik midagi. Sugulasi kedagi siin maal ei ole. Rootsis ainult üks lallepoeg.

Kaasa sain tulles võtta oma asjadest muidugi ainult kõige hädavarvilikuma, raamatuid nii veerandsada, käsikirjalisi märkmeid näputäie (vaevalt 5%, tähtsuse poolest veelgi vähem). Kõik jäi sinna. Oli raske harjuda mõttega, et pole enam midagi oma raamatukogust –

armastasin ju oma raamatuid nii väga – ja et kõik senine töö ja kõik, mis on aastate jooksul kogunud, on hävind.⁸ See oli juba esimene aste – Tartu langemise puhul. Kuu aega hiljemini polnud enam ei omakseid ega kodu ega kodumaad – ja varsti kerkisid siin juba silma- piirile esimesed kaasmaalased.

¹ Ühenduse katkemise all peab Webermann ilmselt silmas 1943. aasta mai keskpaika, mil Ristikivi astus vabatahtlikuna Saksa armee politseipataljoni ja läks täitma teenistuskohuseid Pihkvasse. Sama aasta 26. novembril põgenes ta Soome, kus töötas sekretärina ja asjaajajana Eesti Büroos. 1944. aasta septembris läks ta kolmepäevase ametliku viisaga Rootsi, viibis lühemat aega Sigtunas põgenikelaagris ja asus seejärel Uppsalasse, kus sai arhiivitööle Uppsala ülikooli geograafia instituuti.

² Per Wieselgren (4.08.1900 – 11.11.1989) – rootsi keele- ja kirjandusteadlane, 1930–41 Tartu Ülikooli rootsi keele ja kirjanduse professor, hiljem töötas Lundi, Kopenhaageni ja Müncheni ülikoolides. ³ Nietzschega seotud paigad võisid tõenäoliselt olla Hallest mitte eriti kaugel asuv Nietzsche sünnikoht Röcken Lützeni lähedal ja Naumburg, kus ta veetis oma varasema nooruse.

⁴ Hildegard Romet-Rink (s 1915) lõpetas 1939. a Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna ja töötas 1944. aastani Akadeemilises Emakeele Seltsis, Evald Rink (s 1916) lõpetas Tartu Ülikooli ajaloolasena 1944. a, mõlemad kuulusid "Veljesto" liikmeskonda, põgenesid 1944. a Saksamaale, kus töötasid õpetajatena, siirdusid 1949 USAsse.

⁵ Juhan Tork (1889–1980) – haridustegelane ja kasvatusedlane, koolijuhataja Tartus, 1925. a alates ka Tartu Ülikooli õppejõud, *dr. phil.* 1939. Torkide perekond (abik Marie Helene Tork (1892–1985), tütar Virge, poeg Andres põgenes 1944. a Saksamaale, oktoobrist detsembrini asuti Posenis, septembrist 1944 kuni aprillini 1945 töötas Juhan Tork Grazi ülikooli raamatukogus bibliograafina, sügisest 1945 kuni 1949. a kevadeni oli Hanau põgenikelaagris eesti gümnaasiumi direktor. Elas 1949–68 Uus-Meremaal, aastast 1968 Torontos.

⁶ Ilmar Tork, eelmise poeg (1916–1984) – õppis Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas 1936–43, põgenes 1943 Soome ja sealt 1944 Rootsi. Hiljem elas Uus-Meremaal ja Kanadas.

⁷ Virge Tork-Hannemann (1919–1952) – aastast 1938 Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna üliõpilane, "Veljesto" liige, põgenes koos vanematega 1944. a Saksamaale, õppis edasi Grazi ülikoolis, abiellus Grazist pärit ajakirjanikuga.

⁸ 23 kasti Webermanni raamatuid jõudis Tartu ülikooli raamatukogusse (vt K. Noodla, *Tsensor Eesti raamatukogus*. Tallinn, 1991, lk 54).

⁹ Tartu poetide all peab Webermann tõenäoliselt silmas veljestolast Heiti Talvikut ja tema abikaasat Betti Alverit, vahest ka kõiki arbujaid.

¹⁰ P. Vallak elas sõja järel Tartus, K. A. Hindrey varjas end 1944. a sügisest kuni surmani (9.01.1947) võõra nime all Iru vanadekodus.

¹¹ Eesti Looming I ja II ilmusid Helsingis 1944. a, hiljem ilmusid Stockholmis 1945. a Eesti Looming III ja 1946. a Eesti Looming IV.

¹² G. Suitsult ei ilmunud midagi, küll aga kuulus ta toimetuse liikmete hulka koos Ants Orase, Edgar V. Saksa, K. Ristikivi ja V. Uibopuuga. K. Ristikivilt ilmus esimeses numbris katkend romaanist "Kõik, mis kunagi oli", teises numbris ilmus Ristikivi novell "Kodumaa muld".

¹³ Andres Laur alustas kirjastuse "Orto" loomist 1944. a suvel Helsingis, kirjastus registreeriti 10. novembril 1944 Rootsis Vadstenas. 1944. a ilmus Helsingis "Rootsi-eesti ja eesti-rootsi sõnaraamat", Rootsis K. Ristikivi "Tule ja raua" kordustrukk, mis olid kirjastuse esimesteks trükisteks. 1944. a ilmusid veel H. Esteri "Praktiline rootsi keele õpik", samuti aabits ja laulik. Järgmisel aastal väljaantavate raamatute arv kasvas.

¹⁴ 26. oktoobril 1944 hakkas ilmuma Välis-Eesti, millele järgnes paaripäevase vahega Teataja, 22. detsembril 1944. a anti esimest korda välja Stockholms-Tidningeni eestikeelne lisaleht, mis hakkas regulaarselt ilmuma.

¹⁵ August Annist (1899–1972) – folklorist, kirjandusteadlane, tõlkija, esseist, "Veljesto" liige, represseeriti, kandis karistust Valga ja Harku vanglates 1945–51.

¹⁶ Friedrich Puksoo (1890–1969) – raamatuteadlane, Tartu Ülikooli raamatukogu juhataja 1919–44 ja 1927–45 raamatukogunduse ja bibliograafia õppejõud. F. Puksoo vabastati raamatukogu juhataja ametist ja määrati ülikooli bibliograafia kateedri juhatajaks, dotsendi kt-ks alates 27. augustist 1944. Seejärel oli raamatukogu direktoriks Karl Weltmann (26.08.1944 – september 1949).

¹⁷ Ilmselt peab Webermann silmas Elmar Arnold Hans Ilusat (1898–1981) – *dr. jur.* 1939, kes oli Tartu Ülikooli professor 1939–50, seejärel uuesti alates 1956. aastast. Ilus ei olnud raamatukogu juhataja.

¹⁸ "Täna sind väga sinu lahkete ridade eest, mis on paberil, mille sarnast võib sellel maal tänapäeval harva leida. Ma olin väga meeldivalt üllatunud su tervitustest, sest mu sõbrad Rootsis ei kirjuta mulle." DP post käis üle Londoni, kasutada oli lubatud emakeelt. Saksa post oli kiirem, kuid kasutada võis ainult saksa, inglise, prantsuse ja vene keelt.

¹⁹ Erik Parlo (1906) – veljestolane, õppis Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas inglise filoloogiat ja pedagoogikat 1931–40, sõja ajal gümnaasiumiõpetaja, põgenes 1944. a Saksamaale, 1959 siirdus USAsse.

Kes küll võiksid kirjanikkudest veel säälda? Olen kuulnud: Under, Adson, Gailit, Mälk. Kes veel? Kas on midagi kuulda olnud Tartu poetidest? ⁹ Vallakust, Hindreyst?¹⁰ Visnapuu on kindlasti siin. Kord oli lehes Talviku luuletus, kuid ei tea, kas tuleks sellest tema siinoleku kohta järeldusi teha.

Et Soomes "Loomingu"¹¹ väljaandmisega algust tehti, seda ma tean. Palju ilmus? Üks nr.? Sees olevat olnud midagi Sinult ja Suitsult, ¹² Mis nimelt? Ja kes veel kirjutasid? Rootsis olevat eesti kirjastus ja trükikoda.¹³ Kas on juba midagi ilmud? Kas on mingeid avaldamisvõimalusi päale ajalehe? Tihti see ilmub (või täpsemalt: need ilmuvad)?¹⁴ Kas oled viimastel aegadel midagi kirjutand? Kas oled ka seotud mõne ametiga või mitte? Nende kui ka muude asjade kohta, millest mulle kirjutada heaks arvad, ootan huviga teateid.

Kas meie tutvus- või sõpruskonnast veel kedagi Rootsis on? Ega Annistist¹⁵ pole midagi kuulda? Puksoost?¹⁶ (Rootsis ei ole neid vist küll kumbagi, siin ka mitte.) Ülikooli Raamatukogu juhatajaks Tartus olevat prof. Ilus (jurist).¹⁷

Kõige paremate tervitustega
Sinu Otto A. Webermann

* * *

■ Lübeck, 28. 4. 1946
Armas Ristikivi!

Thank you very much for you kind lines written on paper of a quality which seldom can be found in this country to-day. I was very agreeably surprised at your greetings, because my friends in Sweden don't write me.¹⁸ Jah, minu senine lõikus on üks kiri ja üks postkaart – hoolimata minu kirjadest ja otsimisest, ja needki, mis on tulnud, ei ole vastused minu kirjadele, vaid lihtsalt mulle kirjutatud. Et minu vastus Sulle nii kaua venis, selle üks põhjus on küll ajanappus, kuid järgmine on juba resignatsioon, mis muidugi ei ole kõige vähemalgi määral Sinuga seotud. Aga kui kirjutad korduvalt ja küsid igas kirjas ka teatud inimeste aadresse, kellest tead, et nad Root-

sis on, kuid ei saa mingit vastust, siis tuleb see resignatsioon iseenesest. Muidugi, osa minu kirju on võibolla kaduma läind nagu ehk osa vastustestki, ja on ju minu säälsel tuttavatel endastmõistetavalt ka muud teha kui mulle kirjutada, aga kui keegi ei reageeri, siis pole see muidugi mitte inspiratsiooniks edasiseks kirjutamiseks. Võibolla on üks põhjustest ka see, et ma igahelst midagi olen küsind. Kahetsen seda, sest raha pole säälsel inimestel kindlasti mitte palju, mingit hüvitamisevõimalust praegu ei ole.

Pakud lahkesti mulle abi raamatute muretssemiseks. Tänan, kuid esialgsetest hädadest olen milgi määral üle ja pole nüüd enam mõtet tarvitada nii keerulisi teesid. Ladina keele sõnastiku küsimus ei ole nüüd enam akuutne ja muid on juba majasse (s. t. Eerik Parlolle¹⁹, kellega elan koos) tekkind. Ja aegamööda on ehk lootust ka mul endal siit midagi saada. – Kui siiski kord raamatutest juttu on, siis igatseksin küll Kangro luuletuskogude järele²⁰ ja viimast "Loomingut" tahaksin ka heameelega. Kangro kogud saan ehk tema enese käest, "Looming" – seda veel näeb.

1944. a. sain prof. Wieselgreni kaudu viimase (s. t. Rootsis ilmunud) "Svio-Estonica". Kas peaks hiljemini ka veel mõni ilmud olema?²¹

Väga huvitatud oleksin midagi E. Teadusliku Seltsi²² tegevusest kuulda. Kuidas on aastaraamatuga?²³ Sää! pidi tulema ülevaade kaotustest teadlaste peres. Ärgu unustatagu Laanest!²⁴

Siis oleks mul veel üks palve. Palun kirjuta prof. P. Wieselgrenile, Lund, Svanegatan 5 ja tervita teda minu poolt. Olen talle juba 2 korda kirjutand (küll endise aadressiga), kuid seni pole saand mitte mingit elumärki. Kas ta minu kirjad kätte on saand või mitte, seda ma muidugi ei või teada.

Oma tuttavatest, sõpradest ja lellepojast, kelle aadressi tahaksin teada, olen kirjutand sügisest saadik igas kirjas, kuid siamaani ei ühtki vastust. Paar aadressi olen juba kaudsel viisil saand. Panen siis mõned nimed siia üles, ehk saad kellegi aadressi kätte: Bruno Varatalu,²⁵ mag. Herbert Salu²⁶, Harri Kiisk,²⁷ mag. Ilmar Talve²⁸, prof. Gustav Suuts²⁹.

²⁰ B. Kangro "Põlenud puu", Karlstad, 1945 oli esimene Rootsis ilmunud eesti luuleraamat, 1946. a järgnes sellele "Pühapäev".

²¹ Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi aastaraamat, mille järgmine, kaheksas number ilmus 1948. aastal (Svio-Estonica 1944–48).

²² Eesti Teaduslik Selts Rootsis asutati 15.02.1945, asutamiskoosolekul oli 46 osavõtjat. Seltsi esimeheks valiti Johan Köpp, 1947. a asutati Lundis ka seltsi Lõuna-Rootsi osakond. Seltsi ülesandeks seati edendada teadmisi ja arendada tunnetust kõikidel teadusaladel, eriti Eesti maa ja rahva kohta, ja olla eesti teadlaste vaheliste sidemete hoidmise organiks.

²³ Eesti Teaduslik Selts Rootsis aastaraamat I, 1945–49, Stockholm, 1952.

²⁴ Rudolf Laanes (1917–1941) lõpetas Tartu Ülikooli klassikalise filoloogina 1940. a magistritööga "Ühe Thukydidese raamatu tekstikriitiline analüüs", hukkus Tartu lahingute ajal 14.07.1941 Tartu Ülikooli võimla tulekahju kustutamisel, kuulus "Veljestosse".

²⁵ Bruno Varatalu Vadstena aadressil vahendas OAW 1940. aastate lõpul pidevalt raamatuid.

²⁶ Herbert Salu (1911–1988) – kirjandusteadlane ja romaanikirjanik, lõpetas Tartu Ülikooli 1943. a magistritööga "Folkloor A. H. Tammsaare loomingus", põgenes 1943. a Soome, 1944. a Rootsi, õppis Lundi Ülikoolis etnoloogiat jm, täiendas end stipendiaadina USA ja Saksamaal, kaitses Turu Ülikooli juures 1964. a doktoriväitekirja "Eduard Vilde ajaloolised romaanid". Töötas Lundi, Turu ja Tampere ülikoolides. Webermanni ühendas H. Saluga huvi vanema kirjanduse vastu, mida dokumenteerib nende mahukas kirjavahetus aastaist 1946–1970.

²⁷ Harri Kiisk (13.12.1922 – 3.06.2000) – muusikateadlane, koorijuht, pianist, publitsist, ajalehe Teataja toimetuse kauaaegne liige ja toimetaja. Õppis 1942–43 Tallinna Konservatooriumis, põgenes 1943. a Soome ja sealt 1944. a Rootsi, jätkas muusikaõpinguid O. Rootsi juhatusel Stockholmis, kujunedes juhtivaks muusikategelaseks.

²⁸ Ilmar Talve (1919) – kirjanik ja teadlane. Lõpetas 1942. a Tartu Ülikooli ja kaitses samal aastal magistritöö "Tõrva- ja söepõletamine Eestis". Põgenes 1943. a Soome, oli vabatahtlik Soome sõjaväes, Stockholmi jõudis pärast Soomest Eestisse naasmist, laevahukku ja Saksamaa põgenikelaagrit Taani kaudu 1945. a augustis. Seejärel jätkas etnoloogiaõpinguid Stockholmi ülikoolis, kus kaitses 1960. a doktoriväitekirja. Turu Ülikooli rahvateaduste professor 1960–86, "Veljesto" liige.

²⁹ Webermann saatis Gustav Suutsule esimese kirja ja Stockholmi juba jaanuaris 1945 vahendaja-isiku aadressile, järgmine kiri 7.07.1946 on saadetud juba Suutsude alalisele aadressile Stockholmis.

Hiljuti tuli siia juba Rootsisis ilmud eesti-keelseid raamatuid ja sain neist ka mõningad, muuseas ka "Tule ja raua"³⁰. Hinnad on muidugi aupakkumist tekitavalt kõrged, nii 20–40 marka tükk. Raamatutest, mis mind esijoones huvitaksid, jäi puudu veel A. Kalmuse "Soolased tuuled"³¹.

Ei jõudnud veel selleni, et rääkida oma tegevusest. Lühidalt võiks öelda: palju rabelemist, kuid vähe nimetamisväärsset. Praegu olen natuke väsinud, või õigemini – kaunistest närviline. Aga eks see pea ka üle minema.

Kõige paremate soovide ja tervitustega
Otto A. Webermann

Meie aadressi on vahepeäl muudetud. Asukoht on endine.

* * *

■ Göttingen, 5. 9. 48
Armas Ristikivi!

Mul on praegu enda pärast küll õige paha tunne: ma ei ole Sind ikka veel mitte tänand raamatu eest, millega mind üks kena päikeseline hommik (ega neid sel suvel kuigi palju ei ole) rõõmustas. Pidin Sulle üsna kohe kirjuta-

³⁰ K. Ristikivi "Tule ja raua" II trükk, vt ka viide 13.

³¹ Ain Kalmuse "Soolased tuuled" ilmusid II trükkis Vadstenas 1946. a "Orto" kirjastuses.

³² K. Ristikivi jutustab oma kevadisest Lapimaa rännakust kirjas 5.09.1948, vt Tuna 1999, nr 3.

³³ K. Ristikivilt ilmus 1946. a romaan "Kõik, mis kunagi oli" ja 1947. a romaan "Ei juhtunud midagi", 1948. a romaani "Rohtaed" II trükk. Ilmselt peetakse siin silmas viimast.

³⁴ Bertelsmann AG – 1835. a asutatud Saksa kirjastus, mis XIX saj spetsialiseerus peamiselt teoloogilise, filoloogilise ja pedagoogilise kirjanduse väljandmisele, pärast II maailmasõda andis välja ka ilukirjandust, pärast II maailmasõda tegi läbi kiire arengu ülemaailmseks meediakontserniks.

³⁵ A. Gailiti "Toomas Nipernaadi" ilmus saksa keeles 1931. ja 1943. a, "Isade maa" ilmus saksa keeles 1938. a. Pärast sõda ei ole Gailiti romaane saksa keeles ilmunud.

³⁶ K. Ristikivi romaan "Võõras majas" (1940) ilmus 2. trükkis algupärase pealkirjaga "Õige mehe koda" 1943. a ja 3. trükkis Göteborgis 1950 a kirjastuselt "Orto".

ma, aga siin on ikka nii, et mida otsekohe teha ei saa, see juba venib – isegi tänuõnade ütlemine, pean õhates lisama. Kahjuks mitmesugused isamaalikud asjad (mõnede puhul irooniaga öeldud, mõnede puhul mitte) viimasel ajal ka rohkem aega võtnud kui oleks minu seisukohalt soovitatav – kas või kooliga seotud küsimused ja omavahelised võitlused. (Mina küll suurt ei võitle, aga kes ei võitle, see vähemalt kannatab teiste võitluse all.)

Sinu ilusale Lapi-rännakule³² ei ole midagi vastu seada, sest ajanappusest ja rahareformist tingitud vaesuse tõttu olen olnud nii Göttingenis kui saab, kui maha arvata ühepäevane kiirekursioon Wolfenbüttelisse (Bibliothek) ja Brannschweigi (muuseum) ja hiljem üks jalarännak Plesse ja Hardenburgi varemeid vaatama – mõlemad koos ühe germanistide grupiga.

Sinu ees olen mitut pidi võlglane. Sinu romaani teine eks.³³ seisab esialgu ka ikka veel minu juures. Bertelsmanniga³⁴ ei ole situatsioon mõnesugustel põhjustel praegu soodus ja selle soliidse kirjastusega on minu põhimõtte: kas või mitte, et sääl tulevikus ka midagi saaks ilmuda. Gailiti romaani praegu tõlgitakse.³⁵ Kui kunagi Bertelsmanniga võiks tegu tulla, siis peab igatahes pakkumine siiski Sinust välja minema. Saksakeelsed tekstid siis juba saadan Sulle. Tahtsin järjekorras proovida Herbigi kirjastusega, aga pole aadressi saand. Kahjuks ei ole ka rahareformi tõttu enam olukord päris endine – kõik tahavad müüa esijoones neid raamatuid, mida nad kuni rahareformini tagasi hoidsid ja millest paljud just päälle rahareformi ilmusid. Ja edu on vist rohkem jõulisel talupoja- (või meremehe- või töölis-) või siis jälle puhtal intelligent-siromaaniil kui väikekodanliku miljöö kujutusel. Igatahes paluksin Sind: kui Sa pole liiga pahane minu päälle ja kui Sul on mahti, tee ise "Rohtaiast" väike sisukokkuvõte (nii paar-kolm lk. ja maakeeles) ja saada mulle.

Edasi: püüa hoolt kanda, et "Õige mehe koda" ilmuks uues trükkis!³⁶ Seda raamatut tahaksin siiski veel kord lugeda. Kui oled kord oma raamatutest ilma, siis on väga raske valikut teha, mida "kaasa võtta", kui saaks. "Võõras majas" ja paar-kolm Aino Kallase raamatut

on eestikeelsetest sesse nimestikku kuni tänaseni jäänd, "Perno Postimehe" mitme aastakäigu koguköites olen juba hakand kahtlema – liiga raske. (Saad muidugi aru, et see arvestus on ainult mõttes: kõik jäi ju Tartu maha.)

Jah, primaarne õigus elamiseks! Elamisvõimaluse pärast olen minagi pidand nõnda palju vaeva nägema. Ja praegu meil seda primaarset õigust elamiseks ka ei ole. On katusealune ja toit (võiks öelda osaliselt, sest ega normitoidust üksi keegi ei ela) – tasuta neile, kes nimeliselt ei teeni (s. t. kelle nimel pole palgalist kohta). Aga ei ole mingit kindlust, mis mind näit. hirmsasti häirib. Ei tea, millal sind sellest majast ära viiakse, ei tea, millal mõnda teise tuppa, ei tea, millal sulle keegi teine tuppa peaks juure tulema. Ja väga ebamäärane olend on DP kindlasti ka, igatahes mitte pärisnimene: süsteemi seisukohalt täpselt määratlemata variatio – muidugi küll kõrgemate inimahviliste hulka kuuluv nagu homo sapiens'ki. Kuigi "ausländeritel"³⁷ on teatud eesõigusi mõnes mõttes, käib tema kohta ka iga-sugu keeldusid – ei tea, mida ta kõik ei tohi!

Rohkesti vaevanagemisi minu elus on olnud kohusetundest – kas ja kuivõrd sääljuuress keegi kasu on saand, see on lahtine küsimus. Ja eks mulle heidavad mõned inimesed ette, et ma siingi pole veel midagi 'kasulikku' ära teind: pole veel kraadi ega midagi. Imelik olin ma vist mõne inimese arvates enne ja ega see omadus ei taha väheneda: võibolla hakkab minust ikka vähem 'kasulikku' tegijat olema. Ei kipu ka kuhugi ära minema, et säääl tublisti vaeva näha ja siis ehk koguni haljamale oksale saada. Vaeva olen oma elus küllalt juba näind, parema meelega tahaksin küll vaimset elu elada kui selleks palju vaeva näha, et natuke haljamal oksal olla. Aga puruvaesel inimesel pole suurt midagi valida: võibolla tuleb kord jälle kes teab kui suurt vaeva näha, et vaimse elu elamise algetelegi lähedale saada. Sellega, et oma olemasolu pean nagu lunastama, kui tarvitada Sinu sõnu, ma mitte ainult ei ole rahule jäänd, vaid ka ei jää kunagi rahule.

Kõike head ja palju tervitusi!
Sinu O. A. W.

Muuseas: kuidas oli "Rohtaia" soomekeelse tõlke tiitel? "Puutarha"?³⁸ [Siinne] elu pääle rahareformi, mille kohta küsid: minu seisukohalt – enne muud vaesus!

* * *

■ Göttingen, 3. 3. 49
Armas Ristikivi!

Tänasin Sind jõuluüllatuse eest omal ajal ainult ühesilbiliselt, nii et mõtlesin varsti, et sellele lühidusele oleks pidand varsti kiri järgnema, kuid headest mõtetest jääb üliväga palju ainult mõteteks. Aasta algul olin üsna väsind, kui toibusin, siis oli jälle korruga kiire aeg käes – mitmete kohustuste hunnikusse sattumine. Veebruarikuuga lõppes semester ja nüüd tuleks energiliselt oma tööd edendada, et kord ometi seinad üles saada (katuse alla saamisest veel ei räägigi). Paraku ei jäänd seekord kahe ajajärgu vahele vabu päevi, mida nii hädasti oleks tarvis olnud näit. kirjavahetuse korraldamiseks – võlgade arv on lihtsalt õhkamiseväärne!

Talv oli meil seekord mahe – ja zefüürilist mahedust ma armastan. Lillekesed hakkasid ennast juba õitsema sättima. Siis tulid kurjad külmad tuuled sajuga ja lõpuks lumi – täiesti totaalselt, nii et praegu on siin talve kõige talvisem osa koos küttematerjali lõppema hakkamisega. Ja samal ajal alustab ka "lai kodumaa"³⁹ energilisi rünnakuid, sest eile näit olevat raadios teatatud, et Rootsilt nõutakse 26.000 "nõukogude kodanikku".⁴⁰

Vahepeäl olen püüdnud selgitada ka "Rohtaia" saksakeelse tõlke küsimust – nõudsin ju

³⁷ välismaalastel (saksa k)

³⁸ K. Ristikivi, "Yrtitarha". Porvoo, Helsinki, WSOY, 1945.

³⁹ Nõukogude Liit, vihje I. Dunajevski laulu eestikeelsetele algussõnadele "Suur ja lai on maa, mis on mu kodu".

⁴⁰ Rootsi ühinemine sõdinud riikide omavahelise leppega anda Nõukogude Liidule välja tema vastu sõdinud Eesti pagulasi puudutas eriti Rootsi valitsuse otsust anda välja 167 Saksa armees teeninud baltlast, 25. jaanuaril 1946 deporteeriti Nõukogude laevale "Beloostrov" 153 baltlast, sealhulgas seitse eestlast.

Sult omal ajal eks., kuid pole õiget aru annud oma tegevusest. See selgitustöö oli eraviisiline, sest ettepanekut koos sinna juure kuuluva hinnangu[ga] on põhjust esitada siis, kui edu on kindlustatud. Asjatundjad ei soovita üldse pakkuma hakata, sest saksa lugejale tunduks romaan probleemitu, kuna sotsiaalne nihkumine niisugusel kujul ja sellest tingitud laad võiks selgeks saada alles pääle pikka ja põhjalikku selgitust – muidu on see siinsele inimesele arusaamatu. Nüüd on häid saksa ja tõlkeromaane tarbeks saada, raske on võistelda. Konkreetseid võimalused eesti tõlgete avaldamiseks on praegu olemas, aga muidugi teostest, mis siinsest seisukohast välja minnes huvi pakuvad.

Kuidas elad muidu? Käid ikka päev päeva kõrval statistikat tegemas⁴¹ nagu ennegi? Kui kord peaksin saama oma asjad ühele poolele, siis pean hakkama ka mingit leivatööd otsima. Vaesus on raha osas juba nüüd üle igasuguse aru suur, mis siis veel mõningate kuude pärast. Raamatukauplused on praegu ainult selleks olemas, et inimesi deprimeerida.

Seekord siis jälle – palju tervitusi ja kõike head!

Sinu Otto A. Webermann

* * *

■ Göttingen, 10. 10. 49

Rob. Kochstr. 2

Armas Ristikivi!

Oleme mõlemad kaunis eeskujulikud vaikijad. Sinu sünnipäeva puhul aga on ehk vaikuse katkestamine ja tervituste saatmine lubatud. Sinine värvigi on tingitud silmapilgu tähtsusest.

"Orto" teatab oma tuleva-aastast programmi tutvustades "Õige mehe koja" ilmumisest. Sinu kirjandusliku tegevuse kohta võib siis arvata, et enne seda uut romaani ei tule, kuid minu soovid vähemalt on täide minemas, sest olen ju "Orto" plaanikohase märtsiroomaani

ilmumist kogu aja propageerind, kuigi küll mitte "Orto", vaid autori ja enese territooriumil.

Mis enesesse puutub, siis on olulise saavutusena nimetada aadressimuutus. See on ühe järjekordse küüditamise tulemus. Ukrainlaste kasarmut pakuti väga tungivalt (moraal: likvideerida studentide ja muu taolise rahva seisus), kuid seekord veel pääsin. Kõik see maksis enam kui ühe kuu kallist semestrivaheajast, kaotus, mida enam heaks teha ei saa. Uues asukohas on väga kitsas, asjad mitmel kohal laiali, raamatud kuskil põõningul, ei saa õieti kätte ega pääse hästi ligi. Et töö edeneks, üürisin kuni okt. lõpuni mitteametlikult toa (sõjal. valitsus seda DP-dele ei luba). Vahepäälsed skriinimised ja komisjonid olen seni ka suutnud läbi teha, ehk on nüüd võimalik endisel viisil aastavahetuseni elada. Edasine tulevik on murelik ja tume, majanduslikkude muredega alatasu tegu. Oktoobri lõpuks loodan oma töö peaosaga valmis saada, siis jäävad veel vähemad kõrvalosad ja ületöötamine. Kõik läheb pikemale kui ise tahaks, aga mis sa teed. Ja kui siis tuleb veel aeg vahele, kus tuleb täies ulatuses oma elamise eest hoolitseda, siis tähendab see veelkordset venimist, mida küll ei taha, aga mille vastu midagi teha ei suuda. Lootusetu võitluse märke on mu elu kannud juba varasest lapsepõlvest pääle ja esialgu nihkuvad head ajad mitte ligemale, vaid kaugemale.

Läänepoolne Saksamaa on nüüd jälle riik ja idapoolne osa ruttab seda omal viisil tegema, muidugi "vabatahtlikult" vastavalt plaanile. Esialgu elame teatud kriisimärkide ja tööpuuduse tähe all, demontaažid – ka plaanikohaselt – jätkuvad ikkagi. Inglise ajalehtede arvates olevatki liiduvalitsuse üks ülesannetest demontaažidega ühenduses tekkivat saksa rahva ärevust vaigistada. Ka kirjastustegevuses on teatud madalseis, mis ilmneb esijoonel selles, et kõik ettevõtted ja kavatsused venivad ja kirjastused alustavad väga vähe uut, ja kui, siis peamiselt seda, mille minek on kindel. Kord näis, et saab mõndagi eesti kirjandusest välja anda, nüüd on kannatlik ootamine paratamatu. – Häid raamatuid jätkub, kuid pole raha nende ostmiseks. Peaaegu kõik raa-

⁴¹ K. Ristikivi sai 1947. a tööd Statistika Keskbüroos rahvaloenduse andmete töötlemisel.

matukauplused teevad pidevaid odavmüuke, võib osta tõesti odavalt, kuid vaesel pole selleski kasu.

Sügise oli tänavu harukordselt ilus. Üldse Saksamaa sügise – seda peab ise mitu korda näind olema, et teada, kui ilus ja mahe see on – üks kord võib tunduda juhuslikkusena ja sel ühel korral võib ju juhuslikult ka mitte ilus olla. "Ma kiidan su sügise mahedust" – nii algasin kord kiituseoodiga, ka närbund poeetiline talent ei taha lasta reast laulu saada. – Et talv on suhteliselt pehme, tunnen ennast ka talvel tervislikult paremini kui Eestis, kus karm talv minule alati väga kurnavalt mõjus. Iseendast sooviksin aga veel soemat talve kui Saksamaal.

Mul oli õilis kavatsus saata Sulle oma pilt, et oleksin õigustatud Sind paluma samaga vastata. Õnnetuseks ei ole ühtegi pilti minu näoga järele, saadan esialgu aseainena ühe, mis kujutab mind ettelugemist pidamas.

Endises sõpruses tervitab kõige paremate soovidega

Sinu Otto A. Webermann

* * *

■ Göttingen, 12. 11. 50
Armas Ristikivi!

Nõnda kaugele olen paraku jõudnud, et isegi kord aastas ei saa Sulle enam kirjutada! Raamatute eest olen – kardan – ainult postkaardiga tänanud ja küllap sedagi hilinemisega, ja kord aastas kirjutatud kiri ei jõua kahjuks isegi sünnipäevaks Sulle kätte. Sel päeval küll algasin, aga jäi pooleli, ja alles täna teen katset uuesti alata.

Asjatu oleks aga vabandamine: ega see midagi ei paranda. Ja see pikk vaikimine ei ole küll ei Sinu ega mõne teise sõbra suhtes märk, et nad unustand oleksin. Kirjavahetus on antud oludes ja osalt mitmete funktsioonide tõttu, mida tuleb täita, kasvand õige suureks, tihti on raha nõnda napilt, et seegi takistab. Jõuab osa asjaajamise kirjadega toime, sõbrad, nagu näed, jäävad paraku osalt [üsna?] kõrvale. Ja kirjutamata jäävad paljud kirjad, mida nimelt

just kirjutada tahaks.

Ja selles vaikimises mõningate sõbrade suhtes oledki juba nõnda kohmetuks muutunud, et ei mõista enam õieti sünnipäevavitustki kirja panna. Käesoleval juhul on küll asi lihtsamaks muutunud, kuna sünnipäev ise on juba mööda.

Kui tagasi mõtlen ja püüan põhjusi leida oma vaikimisele kirjavahetuses Sinuga, siis on küll üks põhjus see, et Sinu viimane kiri mind üsna tugevasti liigutas ja et sellele oleks tahtnud vastata hoopiski pikemalt, vähemalt niikaua, kui Sinuga kirjaga seotud mõtete ja tunnete kompleks oli akuutne. Ja pikad kirjad on ikka jäänd ja jäänd ja jäävadki osalt kirjutamata. Aegamööda vaibuvad tunded teatud asjade suhtes ja mõttedki unuvad, ja et on juba aasta mööda saamas Sinu viimase kirja saamisest ja teatav sisemine kohustus kirjutamiseks olemas, siis võib jälle valmida üks "harilik" kiri.

Jätkan ikka oma tegevust (õieti küll ametlikku) eesti keele lektorina ja edendan pikkamööda oma tööd. Kohustusi on rohkesti ja mitmesuguseid. Praktilisi elumuresid on samuti mitmesuguseid, kas või peaaegu alati ne rahanappus (resp. –puudus), aga olen siiski ülikoolilinnas ja vaimse elu sfääris, see aitab tasakaalustada. Aga see on muidugi ainult asja üks külg. Asja teisest küljest võibolla jääbki seekord rääkimata.

Meil on nõnda palju pingutada tulnud – olgu sotsiaalsete muutuste, olgu uute alguste reas, millele minu puhul lisaneb veel rida vaevasid pingutusi ajal, millal pidime kõik õnnelikult elama, nii et väsimuski kipub tulema. Ja iga kaotuski on nagu tüki ära võtnud. Aga kohustused käsivad. Võibolla jääb veel aasta sõjani, võibolla rohkem. Seda aega peaks siis ära kasutama, et midagigi valmis teha enne kui kõik jälle kaob. Hoolimata kõigest on siiski kogunend jälle häid ja ilusaidki raamatuid ja materjali uue töö alguseks. Eines Tages, eines bitteren Tages ist alles wieder vorbei⁴² – sellegagi tuleb harjuda, nii mõttetu ja valus kui see ka on. Juurdun ju nii raskesti ja ei tea, kauaks on armuaega, sellepärast olen arvanud

⁴² Ühel päeval, ühel kibedal päeval on kõik jälle möödas (saksa k).

kõige paremaks siia jääda – seni kui suudan ennast majanduslikult hoida.

Ma ei kuulu nende hulka, kes arvavad, et oma maa on ainuke, kus elada saab. Sel maal näiteks on teatud eeliseid koduste oludega võrreldes ja mõnel teisel maal võibolla teisi. Selle maa vaimuelu rikkuse õhku on hea hingata. Aga muidugi loomulikud eluvõimalused inimestele, kes kasvasid ainult oma maa mõõtude aspektis, on muidugi ainult omal maal, mõtlen õigus teatud võimalustele. Aga mõelda omaaegsete mõõtude kitsusele on ängistav. Ehk oleks tulevikus ses suhtes siiski teisiti. – Sõda oli õudne, aga palju õudsem oli oodatud rahu, kui see tuli. Kas järgmisel korral on teisiti? Kui valurikas peab olema see protsess, mis meie maal tuleks läbi teha! Mu omastest võiks ehk veel öde järele olla, aga näha kord ilusa noore naise asemel kurnatud inimest... Ja lapsed – mis need mõistaksid meist?

Oskar Loorits arvab tulevasi (ja võibolla olevikugi) keerdküsimusi "kollaboraaside" karistamisega hulga lihtsamaks teha. On muidugi hea, kui on üks vahend tagavaraks, aga tavaliselt ainult sellest ei jätku. – Kas oled juba

⁴³ O. Loorits, Okupatsioon rahvapilke kõverpeeglis. Tõrvik, Stockholm, 1951.

⁴⁴ Werner Bergengruen (1896–1977) – saksa kirjanik, romanist, novellist, ka luulekogusid. B. on mitme ajaloolise romaani autor, kes pidas kirjanduse ülesandeks igavese korra ilmsiks tegemist. Edu saavutas eriti B. renessansiaine line romaani "Der Großtyrann und das Gericht" (1935).

⁴⁵ Edwin Erich Dwinger (1898–1981) – saksa kirjanik, kelle teosed "Armee okastraadi taga" (1929) ja "Valge ja punane" (1930) kajastavad autori üleelamisi osavõtjana Vene kodusõjast valgekaartlaste poolel Punaarmee vastu.

⁴⁶ Carl Zuckmayer (1896–1977) – saksa kirjanik, kelle romaane ja näidendeid saatis suur edu nii teatris kui ka filmilinal. Töötas dramaturgina Kielis, Münchenis ja Berliinis (koos B. Brechtiga), saavutas suure populaarsuse komöödiatega (näit "Der Hauptmann von Köpenick", 1927, mis naeruvääristas preisi militarismi), hitlerismi võimuletuleku järel emigreerus Šveitsi kaudu USAsse, sõja järel naasis Saksamaale.

⁴⁷ Öieti "Gesang im Feuerofen" (1950) – prantsuse vastupanuliikumist käsitlev näidend.

⁴⁸ K. Ristikivi, HDrsfjärden: Fantaasia g-moll /luuletükk/. Tulimuld, 1950, nr 1, lk 8–12.

tema anekdoodikoguga tuttav?⁴⁵ Saksamaal pole seda veel näha olnud.

Teatav trööst on, et hoolimata sõjas olemisest ja auklikust kooliharidusest ja kultuurilise ümbruse puudusest on tublisti nooremates aastates sirgund rida inimesi, keda silmapilgugi ei kõhkle nimetamast eurooplaseks – nende hoiaku ja hariduse mõttes. Mõne puhul peab imetlema, kus on seda saadud, mida keegi pole andmas olnud. Nähtavasti see mõistmatu elu- ja kasvujõud, mis aitab säilitada ja tasa teha seda, milleks normaalset teed ei taha olla.

Göttingenis on viimastel aegadel kirjanduslikke isikuid liikund. Oktoobris oli Bergengruen⁴⁴, kelle toodangust hindan eriti tema jutustusi. Kuna ma polnud piletit eelmüügil ostnud, jäin muidugi ukse taha. Dwingerit⁴⁵ siiski sain kuulata. Hiljuti oli siin Zuckmayeri⁴⁶ "Im Feuerofen"⁴⁷ esietendus, kesknädalal kõneleb ta aulas. Kas sinnagi sisse saab, ei tea.

Raamatuid ilmub jälle (pääle vahepäälse kriisi ületamist) õige rohkesti ja häid ka. Osta muidugi ei saa, pole raha. Varemini ilmud halval paberil raamatuid võib küll vahel õige odavasti saada, aga nad maksavad siiski raha.

Sügisene vilu tuli sel aastal õige varakult. Ja korraks tuli isegi lumi maha – pole 70 a. jooksul *nii* vara lund sadand. Praegu on siiski jälle mahe soe. Üldse Saksamaa mahedad sügised – see on midagi tõesti meelepärast, seda peab ise näind ja tunnud olema, see on midagi tõsiselt meelepärast.

Loodetavasti ei jää need luuletused, mis "Tulimulla" esimeses numbris ilmusid,⁴⁸ mitte viimasteks. Mida Sa ise selle kohta ütlesid? Uute ootuses ja ka muidu endises sõpruses

tervitab

Otto A. Webermann

* * *

■ Beuel/Rh., 10. 1. 1955

Schevastesstr. 31

Armas Ristikivi!

Kõigepäält soovin Sulle head uut aastat, head tervist (endal vilets), edu tööle ja tege-
mistele.

Teiseks olin meeldivalt üllatatud täna õh-
tul Kangro ajakirja uuest numbrist lugedes, et
Ristikivile anti auhind⁴⁹ – gratuleerin. Ja pa-
lun minu väljendust "üllatatud" mitte pahaks
panna ega valesti mõista. See ei tähenda loo-
mulikult mitte, nagu arvaksin, et keegi teine
oleks pidand saama, vastupidi! Aga senised
auhindamised⁵⁰ on minu mulje järele olnud
rohkem isamaa ja emakeele pärast, ja kui see-
kord on põhjuseks raamat ise, siis on see siis-
ki üllatus ja nimelt meeleepärane.

Kolmandaks kannan ette, et täna lõpuks
saatsin Kangrole⁵¹ mingisuguse arvustuse
Sinu kirjandusloost⁵². Miks nii kaua venis, see
nõuaks pikema jutu minu viimaste kuude elu-
loost (kolimine, mitmesugused teised tööd,
ärakäimised, hädad ja haigused), aga milleks
endast nii palju rääkida. Pean aga ütleva, et
teatud aeg kulus ka n. ö. distantse loomiseks,
et vaadata raamatut autori isikut unustades.
Ei oska kirjutada ilusaid arvustusi "über das
Buch hinweg"⁵³. Ja 'Auseinandersetzung'⁵⁴ ar-
vustatava raamatuga pole seekord minu enda
rahulduseks välja kukkond, nagu öeldakse:
rõõm raamatust kui niisugusest ei näi selges-
ti domineerivat mitut sorti nurina üle. Kahet-
sen, et raamatut nägin alles trükitud kujul:
enne seda oleks saand seda ja teist pretse-
seerida ja kohendada. (See kõik käib vanema
osa kohta – uuemas osas on ainult väikesi va-
dete lahkuminekuid, mida alati ette tuleb.)
Muidugi sain oma kirjatükis ainult osa sellest,
mida öelda oleks, jutu alla võtta. Muu võib
autorile kunagi hiljemini teada anda, kui ta
seda oluliseks peab. Kavatsesin esialgu lõppu
lisada veel mõtteid eesti kirjandusloo praegu-
se situatsiooni ja tulevikuprobleemide kohta,
aga jätsin siiski ära. Viimast lehekülge viimast
korda ümber kirjutades tõmbasin maha ka lõi-
ke, *mis kutsus Ristikivi kirjutama lühikest
maailmakirjanduse ülevaadet*, millest juba
Tartus juttu oli. Kuna eestikeelselt tõlkekirjan-

dust ilmub rohkesti, oleks hädasti vaja ka ees-
tikeelset maailmakirjanduse ülevaadet. Mõt-
lesin aga, et ei tea, kas Kangro võtab asja
humooriga (manitseb mind muudel põhjustel
niikuinii) – jätsin ära: mitte kõiki loovaid ini-
mesi pahandada, võibolla Ristikivi niikuinii
pahandan ära. Ainuke trööst on, et Sul pole
prouat – proudad kannavad pikka viha ja võta-
vad kõiki tõesti tõsiselt. Moraalne võit (kui see
väljendus sobib) jääb niikuinii autorile ja kui
autor arvustused õigel ajal ära unustab, siis
võib juhtuda, nagu poleks midagi juhtund, kui
oma distantist jälle välja astun.

Kõike head ja palju tervitusi!
Sinu O. A. W.

P.S. Pääle Sinu raamatuga tegelemist pöö-
rasin klassikute poole. Muuseas lehitsen prae-
gu Kangro "E. soneti ajalugu"⁵⁵ ja leian, et
Kangro käsitleb siin oma sonette. Kahju, et ma
selle pääle enne ei sattund – unustasingi kir-
jandusloolase Ristikiviga tõelda, et ta kirja-
nik Ristikivist üldse ei kirjuta!

O. A. W.

⁴⁹ Kapten E. J. Jakobsoni, eesti laevareederi ja kir-
jastuse "Boreas" juhataja auhind Eesti Kirjanike
Kooperatiivi aastasarja parimale autorile. Ristiki-
vile omistati auhind 1953. a ilmunud romaani
"Hingede öö" eest.

⁵⁰ Kapten Jakobsoni auhinna pälvis aasta enne Rist-
tikivi A. Viirlaidi romaan "Ristideta hauad". 1953.
aastal anti esimest korda välja H. Visnapuu nime-
lise Kirjandusfondi auhind, mille pälvis A. Mälgu
romaan "Tee kaevule", 1954. a anti sama auhind
A. Viirlaidile romaani "Ristideta hauad" eest.

⁵¹ s.t Bernard Kangro poolt Lundis 1950–1991 väl-
ja antud kultuuriajakirjale Tulimuld.

⁵² Karl Ristikivi "Eesti kirjanduse lugu" (Tõrvik,
Stockholm, 1954). – O. A. Webermanni retsensioon
(Otto A. Webermann, Eesti kirjanduse lugu. Tuli-
muld 1955, nr 1. lk 55–61) hindab K. Ristikivi kir-
jandusloolist jutustaja-annet. Samas polemiseerib
ta mitme Ristikivi ülevaate vanemale kirjandusele
pühendatud väitega, märkides, et tegemist on kaas-
aegse mõtteviisi ülekandmisega omaaegsetele
autoritele ja lugejatele, ning teeb rea täpsustusi,
mis puudutavad eriti vanema eestikeelse kirjan-
duse retseptiooni.

⁵³ umbes: raamatust kõrgelt üle

⁵⁴ diskussioon

⁵⁵ B. Kangro, Eesti soneti ajalugu, Tartu, 1938
(B. Kangro magistriväitekirja publikatsioon).